

Starobylá a ještě
starobylejší

VYTVÁŘENÍ HISTORICKÉHO VÝZNAMU ROTUNDY
SV. PETRA VE STARÉM PLZENCI BĚHEM
20. STOLETÍ

Karel Nováček

Rotunda sv. Petra, jediná stojící architektonická připomínka přemyslovského knížecího hradu ve Staré Plzni (dnes Starý Plzenec), byla předmětem intenzivního odborného zájmu po celé 20. století, s vrcholem mezi dvacátými a sedmdesátými léty. Přes tento vystupňovaný zájem a vysoké oceňování významu stavby nelze označit stav jejího poznání ani zdaleka za uspokojivý. Ve skutečnosti byl jen zlomek z publikovaných prací založen na bližší znalosti objektu a jeho nejnovějšího vývoje, literaturou se naopak jako červená nit vinou jednoznačné závěry vyslovované na základě přebíraných, často zkreslených nebo mylných údajů. Mezitím stavba prodělala sérii silně destruktivních zásahů: dvě razantní rekonstrukce (1921-1923, 1976-1979) a tři fáze archeologických vykopávek (1906, 1920-1923 a 1972). Závažnost těchto zásahů nebyla vyrovnána kvalitou pořízené dokumentace, a to nejen z pohledu dnešního kritického badatele. Je nutno bohužel konstatovat, že informační potenciál stavby je nyní již tak nízký, že nejistotu, která interpretaci kostela provází, bude možno už jen sotva rozptýlit. O to důkladnější pozornost je tedy třeba věnovat rozboru dosavadních zjištění, ať už je jejich pramenná hodnota jakákoliv.

Kostel se poprvé uvádí v listině Přemysla Otakara II. z roku 1266, kterou se potvrzuje převod patronátních práv ke všem plzeňským kostelům premonstrátskému konventu v Chotěšově. Kostel sv. Petra je uveden předposlední ve výčtu ostatních sakrálních staveb, závislých na ústřední hradské svatyni sv. Vavřince („... *et cum omnibus ecclesiis ab eadem dependentibus...ecclesiam s. Petri in monte castrii predictae civitatis...*“, *CDB V/1*, č. 475). Poté se o něm dovídáme až z průběhu 17. – 18. století počínaje rokem 1624;¹ od 70. let 17. století je uváděn většinou jako kaple či filiální kostel, s výjimkou jediného sporného případu („...*ecclesiam parochialem S. Petri et Pauli oppidi Pilsnensis...*“ v odpustkové listině papeže Inocenta X. z r. 1645, cit. dle *Berana 1947*, pozn. 1). Kaple byla až do josefinských reforem průběžně opravována a ve slušném stavu, roku 1785 však byla zrušena, o tři roky později vydražena a využita jako sklad střelného prachu. V průběhu druhé poloviny 19. století byly zaznamenány některé opravy tehdy již prázdné stavby, např. obnova krovu (1878) nebo menší vysprávky zdiva (1892).

Na počátku 20. století byla zchátralá kaple převedena do majetku plzeňské obce, která po vzniku republiky iniciovala a spolufinancovala několikaletý archeologický výzkum hradiště pod vedením Antonína Friedla. Již dříve se ovšem vykopávkám na Hůrce věnoval Josef Strnad s J. Hollmannem (1889, 1891) a zejména Bohuslav Horák (1906–1909).² V první sezóně Horák sondoval kromě jiných míst také u jižního a jihovýchodního obvodu rotundy a odkryl zde deset porušených hrobů ve východozápadním uložení, bez artefaktů, jen se stopami rakví (*Horák 1908*, 447). Hranolovitý pískovcový náhrobník s otvorem, který se při této příležitosti rovněž našel, spojil později A. Friedl mylně s hrobkou v lodi rotundy (viz níže) a na základě toho byl přesvědčen, že Horák kopal také v interiéru kostela. B. Horák se však ve svých publikovaných zprávách o ničem takovém nezmiňuje.

Antonín Friedl vedl vykopávky v rotundě a kolem ní současně s její opravou, prováděnou podle návrhu plzeňského architekta Hanuše Zápala. K výzkumu i rekonstrukci se dochovalo

¹ Stručný historický přehled se opírá o nepublikované archivní rešerše L. Lancinger (*Lancinger – Libal 1972*, 1-13) a P. Kodery (*Kodera – Nováček – Široký 2002*, 4-10). Novověké prameny k dějinám objektu dosud nebyly v úplnosti vyčerpány.

² K výsledkům dosavadních výzkumů v areálu plzeňského hradiště na ostrožně Hůrka např. *Horák 1908*; *tyž 1909*; *Friedl 1976* a *Doubová 1976*.

minimum autentických údajů.³ V roce 1920 byla vykopána sonda v podélné ose kostela do hloubky minimálně 150 cm, kde spočívaly zbytky nedatovaného hrobu; v lodi byly zachyceny tři úrovně podlah a novověká zídka, oddělující kněžiště (*Friedl 1921, 263*). V létě 1921 byla zahájena rekonstrukce apsidy – bylo otevřeno její východní okno zazděné v 19. století a přeloženo zdivo konchy. Podle údajného zbytku dvakrát odstupněné korunní římsy u severního okraje apsidy byla doplněna římsa z křemencových kvádrů po celém obvodu (obr. 5, k tomu podrobněji dále). Zdivo apsidy bylo nově vyspárováno a spáry byly prořezány v souladu s autentickým nálezem (*Friedl s.a.*). Friedlův a Zápalův postup však nebyl konzultován se Státním památkovým úřadem a nesetkal se zde s příznivým ohlasem, Zápalovi měl být dokonce odebrán stavební dozor.⁴ Rekonstrukce pokračovala v roce 1922 opravou zdiva lodi. Až na drobné zbytky byly odstraněny všechny vnitřní i vnější omítky,⁵ rezné kamenné zdivo bylo vyspárováno (*Friedl 1923, 371*) a byl také dozděn bankál severního okna lodi. Jedenáctého září našli dělníci pracující v rotundě zděnou hrobku, překrytou plochými pískovcovými deskami (dopis A. Friedlovi z 12. 9. 1922). Hrobka měla být v listopadu komisionálně otevřena, k tomu ale nedošlo a dělníci otevřeli poté (v roce 1923?) objekt svévolně sami (podle svědectví A. Friedla ze 70. let 20. století). Z dokumentace není zcela jasné zda, popřípadě v jakém rozsahu, probíhaly v srpnu 1922 ještě nějaké další exkavace v interiéru kostela.⁶ Spíše se zdá, že vykopávky byly dokončeny spolu s rekonstrukcí kaple až v srpnu 1923. Podle památkové směrnice z 19. července 1923 (*Friedl 1971-1975*) měla být rekonstrukce završena opravou krovu i dřevěné římsy lodi a pokrytím střechy šindelem. Realizovaná křemencová římsa apsidy podle vyjádření památkového úřadu zcela postrádala oprávnění a měla být nahrazena dřevěnou, což se také stalo. Podle Karla *Gutha* (1925, 121, pozn. 46) přitom vzal za své i autentický fragment (k tomu níže). Perspektivně mělo být upraveno i nevhodné tmavě šedé spárování apsidy, čemuž ale v r. 1923 bránil nedostatek finančních prostředků (*Friedl 1971-1975*). Odkrytá hrobka měla být po dokumentaci zasypana a vzorové plochy románské i renesanční podlahové úrovně měly být pečlivě odkryty a prezentovány, stejně jako nalezený kamenný stupeň apsidy. V podlaze lodi, v ose tětivy jižní, západní a severní stěny, byly podle Friedlových údajů položeny tři dlouhé, úzké řezy, vykopané na geologické podloží. Popis situace je však natolik neurčitý a natolik se rozchází s obsahem dodatečně zhotoveného plánu (obr. 2: b; originál srov. *Friedl 1976, obr. 5*),

³ Referáty o jednotlivých výzkumných sezónách publikované v Památkách archeologických (za rok 1920, 1922 a 1925: *Friedl 1921; 1923; 1925*) byly rok od roku stručnější, za rok 1923 a 1924 zprávy chybí (není jasné, zda v r. 1924 výzkum vůbec pokračoval), zpráva za rok 1921 nebyla zveřejněna, ale dochovala se ve strojopisném opisu (*Friedl s.a.*). Částečně lze k výzkumu rotundy sv. Petra využít konvolut přepsaných terénních poznámek a seznamů nálezů, který A. Friedl pořídil z iniciativy M. Doubové ze Západočeského muzea v Plzni v letech 1971-1975, tedy s padesátiletým odstupem (*Friedl 1971-1975*; za zpřístupnění děkuji M. Metličkoví). Většina informací z těchto poznámek i z publikovaných zpráv se posléze opakuje v autorově studii (*Friedl 1976, 33-34*). Na rozdíl od jiných etap výzkumu nelze pro podrobnější rekonstrukci výzkumu rotundy takřka vůbec využít dochovanou korespondenci (SOKA v Blovicích, fond Archiv města Starý Plzeňec, i. č. 386, kartón 6). Soubor dokumentace doplňuje 19 nevalných fotografií vnějšího obvodu zdiva kostela, pořizovaných před a během rekonstrukce, a zaměření rotundy s rozsahem podlah a zkoumaných ploch od ing. K. Štíky, zhotovené ovšem až 27. 10. 1924, tedy déle než rok po skončení výzkumu rotundy (obr. 2: b).

⁴ Výsledné rozhodnutí památkového úřadu není známo, dochoval se pouze koncept přímluvného dopisu A. Friedla úřadu z 18. 8. 1922.

⁵ V interiéru byly zachyceny až čtyři vrstvy omítek, údajně bez maleb; vzorek, který Friedl ponechal v apsidě, vzal za své zřejmě při pozdějších úpravách. V. Mencl (1959, 342) existenci románských maleb nevyloučil.

⁶ Seznam nálezů zhotovený Friedlem po ukončení celého výzkumu (v roce 1925?) uvádí k srpnu 1922 z rotundy nález pouze jedné románské dlaždice (Seznam nálezů V. in: *Friedl 1971-1975*).

že není možné rekonstruovat rozsah prokopané plochy – byl však evidentně mnohem větší, než uvádí Friedl, spíše se blížil rozsahu celého interiéru. Není vyloučeno, že se A. Friedl, který o pokračování výzkumu postupně ztrácel zájem, této fáze již osobně neúčastnil. O rok později zřejmě ani neinstruoval geodeta Štiku, co má do plánu výzkumu zanést. Kromě interiéru byl – opět v neurčitelném rozsahu – rozkopáván i terén kolem rotundy. Při tom byl cca 180 cm jižně od styku apsidy s lodí zachycen hrob s orientací k severovýchodu, se zbytky rakve (*Friedl 1971-1975*), a zřejmě také odhalena koruna dvou statických přízdívek (?) k základu západního obvodu lodi (*Friedl 1976*, obr. 2).

V téže době, tj. ve dvacátých letech, se završovala první etapa uměleko-historické syntézy poznatků o českých románských centrálních a rotunda sv. Petra postupně získávala ve vývoje-ovém schématu tohoto typu sakrálních staveb stále závažnější místo. Průkopníci dějepisu umění ve 2. polovině 19. století ještě nevěnovali plzeňské rotundě detailní pozornost - popisovali ji velmi vágně, někdy s až kuriózními nepřesnostmi (např. *Grueber 1871*, 186: materiálem stavby je načervenalý pískovec a apside je zřícená), a zařazovali ji buď povšechně do románského období či ji ponechávali bez datace; nechybí dokonce ani explicitní soud o bezvýznamnosti stavby (*Grueber 1871*, 186). Počínaje *K. B. Mádlem (1889)* se začíná názor na postavení rotundy ve vývoji české rané středověké architektury měnit, i když o plzeňské rotundě se autor stále ještě nevyjadřuje příliš konkrétně. Až v *Lehnerově syntéze*, která se obecně vyznačuje silným nacionalismem a evolucionistickým přístupem, jsou rotundy – alespoň ty s jednoduchými, nezdobenými fasádami jako rotunda plzeňská - poprvé jednoznačně položeny na samotný počátek české architektonické tvorby, stávají se „nejstarší z kamenělou básní, jež z útroby národa vytryskla“ a jejichž sloh se potom „z Čech do vůkolních zemí rozšířil“ (*Lehner 1890; týž 1903*, 211). Zatímco názory na původ formy a funkci centrálních prošly v následujících desetiletích rychlým vývojem, *Lehnerovo* a *Podlahovo* rané datování jednoduchých rotund bylo pevně zabudováno do základu představy o počátcích přemyslovské sakrální architektury. Na rozdíl od *F. J. Lehnera*, který Plzeň snad ani osobně nenavštívil a opíral se o popis rotundy zprostředkovaný rokycanským učitelem *A. Kneidlem* a zmíněným *A. Podlahou*, byl v systematické studii *K. Gutha (1925)* rozbor stavby zpracován důkladněji, na základě znalosti z autopsie. V interpretaci autor převzal některé čerstvě publikované domněnky *Friedlovy* (zejména domněnku o původně plochostropé lodi a apsidě) a povýšil je na základní argumenty pro předrománské datování stavby (tab. 1). V retrospektivě názorů *Guth* mimo jiné poukázal na nacionálně založený rozdíl v datování rotund: zatímco němečtí badatelé s několika výjimkami pokládali české centrály za výtvar 12. – 14. století, čeští se svými chronologickými odhady pohybovali v širokém rozpětí 9. – 13. století (*Guth 1925*, 117), s rostoucí tendencí stlačovat datování co nejnižší. Následná polemika *V. Birnbauma (1927)* se týkala především původu a funkce rotund (včetně plzeňské), po faktografické stránce nepřinášela nic nového. V jiné práci zařadil *V. Birnbaum (1931, 25)* vznik kostela až do 1. poloviny 11. století a *K. Guth* se k němu zřejmě později přiklonil (*Richter 1936*, 285), avšak učinil tak bez jasného zdůvodnění a na další vývoj názorů neměla tato změna podstatný vliv.

V 50. až 80. letech se chronologický názor na rotundu ve Starém Plzenci petrifikoval, a to především zásluhou triumvirátu historiků – *V. Mencla*, *A. Merhautové* a *D. Líbala*, z nichž každý podkládal hypotézu o předrománském původu stavby poněkud odlišnými argumenty. Typologická řada nezdobených rotund, do té doby odvozovaná od *Václavovy svatyně sv. Víta* na *Pražském hradě*, mohla být díky poválečným objevům velkomoravských rotund protažena hluboko do 9. století, což rozšířilo symbolický a ideologický význam českých centrálních kostelů o další, nečekaný rozměr. Plzeňská rotunda byla nezdědko označována za „nejstarší

zachovanou stavbu v celém Československu“ (tak např. V. Mencl r. 1957 ve stanovisku Společnosti přátel starožitností k nerealizované adaptaci kostela pro kulturní účely, cit. dle *Lancinger – Líbal 1972*, 9).

V roce 1972, před chystanou opravou kostela při příležitosti blížícího se milénia Staré Plzně, proběhl jeho stavebně historický průzkum (*Lancinger – Líbal 1972*) a revizní archeologický výzkum (*Hejna 1976*). Průzkum přinesl první důkladný rozbor archivních pramenů k dějinám stavby a poprvé její podrobný, byť ne zcela úplný a spolehlivý popis, uvedl na pravou míru některé Friedlovy omyly (dvě fáze apsidy), datování a hodnocení stavby však zůstalo bez zásadních změn. A. Hejna rozdělil interiér kostela do čtyř sektorů (obr. 2: b): sektor 1 nebyl odkrýván, sektor 2 byl zkoumán jen na úroveň maltového podkladu pod starší dlaždicovou podlahou (viz níže), sektor 3 na povrch nejstarší maltové kry a pouze sektor 4 až na skalní podloží. Rozsah nepoškozených nálezových situací uvnitř kostela byl minimální; autor ovšem i přesto – či právě proto – veškerá zjištění zaznamenal pouze stručným popisem a dvěma fotografiemi, kresebná dokumentace chybí. Ani čtyři řezy vykopané od obvodu stavby ve směru hlavních světových stran nebyly uspokojivě dokumentovány. Výsledky výzkumu zhruba potvrdily předchozí kusá pozorování A. Friedla, ale výrazně nepokročily za jejich rámec, k datování rotundy se A. Hejna přímo nevyjádřil. Průzkum stavby a plošný archeologický výzkum probíhaly zcela nezávisle na sobě a ke konfrontaci jejich výsledků nikdy nedošlo, stavebně historický průzkum zůstal nepublikován.

Druhá generální oprava rotundy proběhla podle dostupné dokumentace až v letech 1976–1979.⁷ Režné zdivo pláště kostela bylo znovu kompletně vyspárováno maltou (v interiéru s rušivě bílým odstínem), charakteristická barokní oválná okna se svislými boky byla shledána jako památkově „*naprosto nevyhovující*“ či dokonce „*vysloveně odpudivá*“ (*Lancinger – Líbal 1972*, 26) a byla buď zazděna (západní okno) nebo upravena do ahistorické podoby malých obdélných špaletových oken se segmentovým záklenkem (okno jižní a severní). Tvrdých puristických zásahů nebylo ušetřeno ani autentické východní románské okno, jehož bankál byl o cca 20 cm snížen a opatřen plochými kamennými deskami: okno tak získalo užší, „románštější“ tvar. Záklenek, původně nepravidelně segmentového tvaru (obr. 1), byl úpravou klenáků a spárováním dotvořen do ladného půlkruhu. V souvislosti s položením nových dlážděných povrchů uvnitř i po obvodu kostela došlo k nedokumentovanému odkopávání terénu, v jehož závěrečné fázi (v září 1979) byly členy plzeňského vlastivědného kroužku pod vedením paní učitelky Bečvářové nalezeny v hloubce 50 cm před vstupem do rotundy zlomky románských reliéfních dlaždic.⁸

Při zpracování souboru románských dlaždic ze Starého Plzeňce byla několikrát věnována pozornost i stratigrafii podlah a dalším nálezovým údajům z Friedlova výzkumu rotundy (*Hej-*

⁷ Opravě předcházela výměna šindelové krytiny lodi i apsidy za břidlicovou, která se uskutečnila někdy koncem 40. či v 50. letech 20. století.

⁸ O nálezů informoval dopisem architekt J. Vlček 23. 11. 1979, dopis uložen v archivu Národního památkového ústavu, ÚOP Plzeň, čj. 4282/79. O rozsahu úpravy terénu v lodi kostela není bližších zpráv. V únoru 1973 požádala ředitelka Krajského střediska památkové péče v Plzni Archeologický ústav v Praze o snížení nekopaného sektoru 1 v lodi na románskou úroveň, v zápisech z kontrolních dnů rekonstrukce rotundy se opakovaně objevuje požadavek „obnovení původní úrovně“ vně i uvnitř stavby (čj. 839/73, 3136/76, 3550/76 v archivu ÚOP Plzeň). Požadavek vyplýval mimo jiné z jednoznačného doporučení stavebně historického průzkumu snížit terén kolem rotundy „až do úrovně předzákladu“ (*Lancinger – Líbal 1972*, 25). Ze srovnání současné úrovně dlažby a úrovně patrné na fotografii z průběhu Hejnova výzkumu je zřejmé, že současná podlaha lodi leží o cca 20 cm nad povrchem střední, raně novověké dlažby (viz níže), což ovšem nevylučuje nedokumentované zplanýrování zbytku starších souvrství v severovýchodním kvadrantu.

dová – *Nechvátal 1970; Nechvátal 1977; týž 1984*). Práce vycházejí jen z předběžných publikací (*Friedl 1921 a 1923*) a i to málo v nich dostupných údajů reprodukuje s hrubými chybami, místo dvou historických úrovní podlah v lodi předpokládají úroveň pět (!) a ani předložená rekonstrukce románských dlažeb není přijatelná.

Práce vydané od 80. let 20. století přebírají starší názory na rotundu vesměs beze změny a nepřinášejí nic nového. Náznak obratu v bádání přinesla nejnovější syntéza L. Konečného o znojemské rotundě sv. Kateřiny, přinášející aktualizovaný popis a rozbor skupiny českomoravských centrálních staveb, datovaných zde do průběhu 11. – 1. poloviny 12. století (*Konečný 2005, 53-54 a jinde*).

Co lze tedy dnes vyčíst ze stavby samotné a z roztržštěných údajů, získaných při jednotlivých destruktivních zásazích do její stavební a archeologické podstaty? Lze se na základě těchto dat vůbec vyjádřit ke sporné otázce datování a funkce hradskeho kostela, nebo dosavadní literatura

jen chronicky přečeňovala vypovídací možnosti této extrémně jednoduché a autenticity zbavené stavby?⁹

Kostel byl založen na půdorysu protínajících se kružnic, průměry osových kružnic lodi a apsidy činí 766 a 384 cm a jsou tedy v přesném poměru 2:1. Vnější obvod apsidy je půlkruhový, vnitřní tvoří přesně dvě třetiny kruhu.¹⁰ Stavba je orientována k východoseverovýchodu. Friedlovo klíčové zjištění z roku 1922, že západní dvě třetiny obvodu stavby

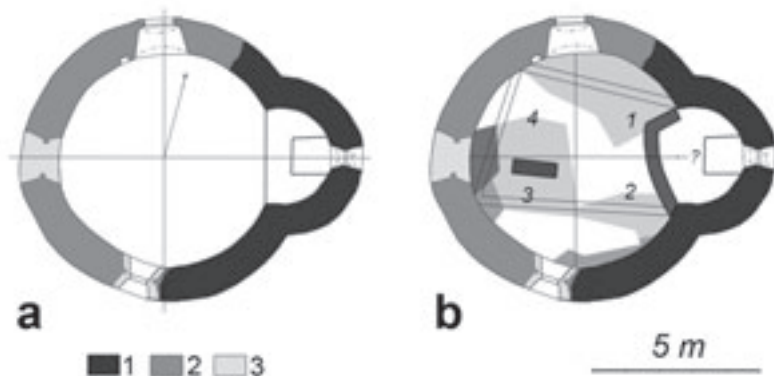

Obr.1: Starý Plzeň, rotunda sv. Petra od východu po rekonstrukci v letech 1921-1923, šipkami vyznačena spára na bázi obvodového věnce v horní části lodi. Foto z Archivu Města Plzně, fond fotografií, evid. č. 330/141, autor neznámý.

Fig.1: Starý Plzeň, St. Peter's rotunda, view from east, after reconstruction in 1921-1923, arrows show fissure on the basis of the outline corona in the upper part of the nave. Photograph: Plzeň City Archive, photographic fund, No. 330/141, anonymous.

⁹ Revizní průzkum a zaměření rotundy sv. Petra a vyhodnocení dostupné dokumentace je součástí celkové revize výzkumů v areálu přemyslovského hradu. Rekonstrukce nálezové zprávy archeologických z let 1889-1925 je připravena k publikaci, předběžné shrnutí poznatků: *Široký – Nováček – Kaiser 2004, 804-807*.

¹⁰ Vytýčovací schéma rotundy není předmětem rozboru, je nutno pouze zdůraznit, že půdorys rotundy je odvozen z jednoduchého kružnicového modulu a apsidy nemá tzv. podkovovitý půdorys, jak uváděla některá literatura, s mylným zdůrazňováním archaičnosti tohoto znaku (např. *Merhautová 1971, 322; Lancinger – Libal 1972, 14; Bachmann 1977, 29; srov. též Konečný 2005, 61n.*).

Obr. 2: Půdorys rotundy sv. Petra v úrovni záklenku vstupního portálu do lodi, a – interpretace stavebních fází (1 – románská, 2 – před rokem 1645, 3 – 70. léta 20. stol.), b – vyznačení rozsahu archeologických sond, čísla sektorů a nálezy v interiéru kostela (podle Friedl 1971-75; týž 1976; Hejna 1976: světlý rastr – nejstarší úroveň podlahy, střední odstín – raně novověká dlažba, tmavý rastr – třetí úroveň podlahy, nejtmaší – hrobová jáma, základ zdi před kněžištěm). Zaměření a kresba autor, květen 2006.

Fig. 2: Ground plan of the St. Peter's rotunda, the level of the entrance portal into the nave, a – interpretation of building phases (1 – Romanesque, 2 – before 1645 AD, 3 – 1970s), b – the extent of archaeological excavation, sector numbers and finds in the church interior (after Friedl 1971-75; idem 1976; Hejna 1976: light screen – the earliest level of the floor podlahy, middle shade – Early Modern Era pavement, dark screen – third level of the floor, the darkest – grave pit, foundation of a wall). Surveying and drawing by the author, May 2006.

nejsou její původní částí (obr. 2: a), vzala většina pozdějších autorů na vědomí.¹¹ Východní, autentické úseky lodi a apsida byly zděny z pečlivě řádkovaných, hrubě odštípaných křemencových kvádrů spojených hlinitovápennou maltou, výšky řádků se pohybují mezi 5 a 27 cm (průměr cca 15 cm). Výjimečně se v materiálu objevuje arkóza (spodek vnitřního líce severovýchodní části apsidy). Nadzemní zdivo o tloušťce 95–100 cm spočívá na rozšířeném základu z lomového kamene, který zřejmě po celém obvodu dosahoval povrchu skalního podloží, nebo byl do něj zahlouben. V lících pláště jsou v pravidelných odstupech zapuštěny otvory pro vyložení lešení radiálního tvaru,¹² z nichž lze rekonstruovat čtyři úrovně v apsidě (ve výškách 90, 198, 323 a 448 cm nad současnou podlahou, obr. 6) a navazující, výškově shodné úrovně v lodi. Vnější i vnitřní líce nosných zdí zjevně nebyly v počáteční fázi omítány, o čemž svědčí důsledné vodorovné i svislé podřezávání spár kvádrůkového zdiva, které bylo nepříliš šťastně obnoveno v l. 1921-1922.¹³ Při té příležitosti byly odstraněny zbytky dvou pozdějších vrstev vnějších omítek (obr. 3). Horní partie apsidy v rozsahu asi šesti rádek, oddělená od spodku výraznou spárou, je tvořena znatelně nižšími, pečlivěji zpracovanými kvádrůky s dokonalým spárořezem, což zavdalo A. Friedlovi podnět k mylným úvahám o mladší fázi stavby, projevující se nadezděním

¹¹ Mezi výjimky patřil R. Turek, který shledával v západní, novověké části lodi pozůstatky románské empory (např. Turek 1976, 26). Zatím naposledy se tento omyl objevil v katalogu k výstavě „Deset století architektury“ (Benešová – Chotěbor – Durdík – Dragoun 2001, 94).

¹² Ve vnějším líci byly tyto prvky při poslední rekonstrukci zazděny, jsou však rozeznatelné na fotografiích z 20. let (obr. 3, 4).

¹³ Detail je dokumentován několika fotografiemi z doby před zahájením rekonstrukce v r. 1921 a je nesporný.

Obr. 3: Rotunda sv. Petra od jihovýchodu, stav před rokem 1921. Foto z Archivu Města Plzně, fond fotografií, evid. č. 315/98, autor neznámý.

Fig. 3: St. Peter's rotunda from southeast, before 1921. Photograph: Plzeň City Archive, photographic fund, No. 315/98, anonymous.

a zaklenutím původně plochostropé apsidy.¹⁴ Identický detail nacházíme i na jiných rotundách, např. na znojenské, v Týnci nad Sázavou či v Českém Těšíně (Konečný 2005, 36, 42), a je dobře zdůvodnitelný snahou staticky kompenzovat roztlak konchy pečlivěji zděným obvodovým věncem pod korunu pláště. Náznak podobného věnce, tentokrát z relativně větších kvádříků, opět odděleného od podkladu výraznou spárou, shledáváme také na východním úseku lodi: ložná spára probíhala přesně v niveletě vrcholu obezděného rubu konchy a za spárami, oddělujícími románskou a novověkou část

lodi, již nepokračuje (obr. 1). Analogicky jako u konchy svědčí tento detail o zaklenutí lodi kupolí.¹⁵ Apsida je dnes členěna pouze východním osovým oknem, jehož tvar byl při poslední obnově změněn (viz výše). Okno bylo vyzděno z křemencových kamenů a opatřeno původně segmentovým záklenkem s nepravidelnostmi ve vnitřku špalety. Po

Obr. 4: Rotunda sv. Petra od severovýchodu, stav před rokem 1921, šipkami vyznačena spára mezi románskou a novověkou částí pláště lodi. Foto z archivu Národního památkového ústavu v Praze, inv. č. 1554, autor neznámý.

Fig. 4: St. Peter's rotunda from northeast, before 1921, arrows show the fissure between Romanesque and Modern Era part of the nave coat. Photograph: Archive of the Institute of the National Heritage in Prague, inv. No. 1554, anonymous.

¹⁴ Tuto tézi Friedl ještě podpořil domněnkou o původně nižším umístění východního okna apsidy, vycházející z nálezů dvou nerovných, přibližně svislých prasklin pod bankálem znovu otevíraného východního okna (poprvé Friedl 1923). Podle dochované fotodokumentace šlo skutečně o statické poruchy (Friedl sám je tak alternativně označuje) a nic nenasvědčuje tomu, že by se jednalo o spáry či jizvy po zaniklém okenním otvoru.

¹⁵ Dosavadní názory na zaklenutí lodi značně kolísaly, aniž by byla ta či ona možnost (kupole či zastropení) přesvědčivěji zdůvodňována. Vyobrazení rotundy z r. 1852, na němž je viditelná střecha lodi s lucernou a okno zjevně neexistujícího tvaru (Lancinger – Lítal 1972), je nespolehlivé a záměrně historizující, původní zaklenutí lodi s lucernou nemohlo přečkat raně novověkou přestavbu kostela. A. Merhautová odmítla existenci kupole s poukazem na subtilnost obvodové zdi a značný průměr lodi (Merhautová – Livorová 1970, 17), což lze snadno vyvrátit příklady (Znojmo – klenutá loď rotundy má při tloušťce zdiva 100-110 cm vnitřní průměr 680 cm; v Plzenci lze odhadnout průměr lodi na 666 cm při tloušťce pláště 95-100 cm). Naposledy se k této otázce vyjádřil L. Konečný, který zaklenutí lodi rotundy ve St. Plzenci jednoznačně předpokládá (Konečný 2005, 36).

Obr. 5: Rotunda sv. Petra, detail koruny zdi apsidy u jejího jižního styku s lodí během opravy v r. 1921. Na fasádě lodí (vlevo) viditelné románské podřezávání spár kvádrů-kového zdiva, koruna apsidy je již opatřena novotvarem odstupněné kamenné římsy, spojovaným odlišnou maltou s tmavším plnivem. Foto z archivu Národního památkového ústavu v Praze, inv. č. 1537, autor A. Friedl (?).

Fig. 5: St. Peter's rotunda, detail of the wall corona of the apse and its southern contact with the nave, during the reconstruction in 1921. On the nave facade (left) visible Romanesque cutting of fissures of the ashlar stonework, corona of the apse is covered by later stone eaves with different mortar with darker mixture. Photograph: Archive of the Institute of the National Heritage in Prague, inv. No. 1537, author A. Friedl (?).

odstranění recentní zadržky v r. 1921 byla ve středu špalety nalezena 8 cm široká a 6 cm hluboká drážka pro okenní rám se zbytky dubového dřeva (Friedl 1971-75). Krajně pochybná je existence korunní římsy apsidy. Friedl a Zápál ji rekonstruovali z údajného zbytku, který se měl uchovat „zapojený do válce lodní stěny“ zřejmě na severní straně apsidy (severní stranu uvádí Guth 1925, 121). Na fotografiích kostela ze severovýchodní a jihovýchodní strany z doby před rekonstrukcí však žádný takový prvek vidět není (obr. 3-5). Ke koruně obvodového věnce z kvádrů naopak zcela organicky doléhal okraj vnějšího pláště konchy, pokrytého plochými kameny. O románském původu konchy, jak bylo řečeno, není důvod vznášet pochybnosti. Kamenná krytina z desek kladených přímo na upravený rub klenby apsidy byla jednoznačně také původním románským prvkem, běžně se s ním setkáváme na apsidách a kupolích jiných centrálních a podélných kostelů 12. – 1. třetiny 13. století (příklady uvádí Radošová-Štiková 1979, 206). Přikláním se tedy k závěru památkového úřadu z r. 1923, že římsa, Friedlem a Zápallem obnovená (a poté odstraněná), byla mylným novotvarem. Pod korunou zdi na severní straně apsidy, 125 cm od styku s lodí, byla v hloubce 35 cm

Obr. 6: Rotunda sv. Petra, vítězný oblouk a apsida s viditelnými otvory po vyložení lešení. Foto autor, červen 2006.

Fig. 6: St. Peter's rotunda, Triumphal arch and apse with visible opening after scaffolding. Photograph by the author, June 2006.

Obr. 7: Rotunda sv. Petra, levá špaleta vstupu do lodi s druhotně použitými pískovcovými kvádry a tesaným románským článkem. Foto autor, červen 2006.

Fig. 7: St. Peter's rotunda, left side of the entrance to the nave with secondarily used sandstone blocks and hewn Romanesque stonework piece. Photograph by the author, June 2006.

nalezena dutina se stavební obětinou v podobě celého slepičích vejce (Friedl 1971-75).¹⁶ Koncha apsidy, původně silná 30-35 cm, byla v roce 1921 částečně nebo zcela přezděna. Dnes sestává z plochých tenkých klenáků, skládaných průběžnými spárami do koncentrického útvaru. Otvírá se do lodi prostou hranou, půlkruhovým, mírně stlačeným vítězným obloukem (obr. 6).

Západní část (zhruba dvě třetiny) pláště lodi je oddělena od východního segmentu nepravidelnými spárami, viditelnými i po rekonstrukcích na vnějším

a vnitřním líci (obr. 4), a je evidentně mladší stavbou. Podle tvrzení A. Friedla i A. Hejny spočívá nadzemní zdivo této části v celém průběhu na starších, popř. dodatečně zesílených základech, ověřit v dokumentaci to však nelze. A. Hejna se zmiňuje o dodatečné úpravě základového zdiva pod jižní zdí lodi v šířce minimálně 130 cm, účel této úpravy však nezjistil, její polohu nezaznamenal (Hejna 1976, 55). Nadzemní zdivo je silnější než v románské části (110-115 cm), půdorys netvoří pravidelný kruh, je deformován jednak mírně parabolicky s vrcholem k jihozápadu, jednak četnými nerovnostmi v lících. Zdivo sestává z nepřesně řádkovaných, druhotně použitých křemencových kvádrů s příměsí žuly, arkózy a zlomků cihel; arkózové kvádry jsou koncentrovány v bocích špalety portálu. Do vnitřního i vnějšího líce jsou v nepravidelných řadách a rozstupech zapuštěny kapsy po lešení, v několika případech (uvnitř) s přečnávajícími, odřezanými trámy. Nelze vyloučit souvislost některých z těchto prvků s vícekrát uvažovanou kruchtou, přístupnou po schodišti v interiéru, zazdění části otvorů při rekonstrukcích však neumožňuje jednoznačnou odpověď. Architektonické detaily této části lodi se omezují na bosovaný portál umístěný v mírně asymetricky se rozšiřující špaletě s cihlovým segmentovým záklenkem, opatřený jednoduchou vyžlabenou římsou v nadpraží, a na zmíněná (dnes zaniklá) oválná okna se svislými boky a dvoukónickými špaletami. Do střední části levé hrany špalety portálu byl dru-

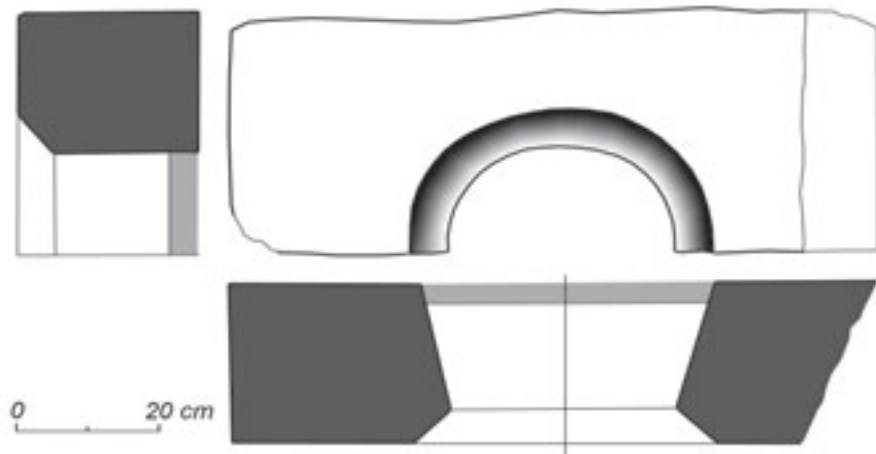
¹⁶ V publikované studii (Friedl 1976, 33) se uvádí lokalizace obětiny jinak, pravděpodobně mylně.

hotně osazen tesaný článek, který je dnes evidentně jedinou kamenickou památkou románské etapy v rotundě, přesto však doposud z nepochopitelných důvodů unikal pozornosti badatelů (obr. 7, 8). V arkózovém kvádru o maximálních rozměrech 90,5 x 25 x 37,4 cm je vytesán široce okosený půlkruhový záklenek malého okenního otvoru o světlé šířce 31,5 cm, opatřený špaletou s kónicky se rozšiřujícími boky až na šířku cca 41 cm a s vodorovným vrcholem. Vnitřní plocha záklenku nese zbytky bílého vápenného nátěru. Okno nemá drážku pro rám a tvar jeho špalety je atypický. O původním umístění prvku v románské stavbě lze pouze spekulovat, přičemž nelze pochopitelně vyloučit ani transport článku z jiné plzeňské stavby. Pokud bychom však hledali místo na rotundě, kde by toto atypické, malé, mělké a trvale otevřené okno mohlo být umístěno, pak za nejpravděpodobnější lze pokládat umístění v lucerně nad kupolí. Lucerna by v tom případě měla alespoň v jednom líci – nejspíše vnitřním - polygonální půdorys a byla by opatřena méně obvyklými jednoosými okénky.¹⁷

Stratifikace podlahových vrstev v interiéru rotundy je popisována A. Friedlem i A. Hejnou celkem shodně, jejich pozorování se však již nedají ověřit (podrobnosti *Friedl 1976*, 33-34; *Hejna 1976*). Na svažitě břidlicové podloží nasedala v hloubce 90 – 150 cm pod tehdejší povrch interiéru 25-30 cm silná vrstva tvrdého jílu s pískem a šterkem, jejíž povrch byl překryt tenkou maltovou krou. Podle A. Friedla byly v této nejnižší vrstvě nalezeny zlomky glazovaných šestibokých románských dlaždic, zatímco A. Hejna (*1976*, 57) se domníval, že románská dlažba spočívala v nalezeném maltovém lůžku. Dlaždice in situ se nepodařilo nalézt ani v letech 1920-

Obr. 8: Rotunda sv. Petra, druhotně použitý záklenek okna, nárys, půdorys a svislý řez. Zaměření a kresba autor.

Fig. 8: St. Peter's rotunda, secondarily used piece of a window. Surveying and drawing by the author.

¹⁷ Srovnávacího materiálu k detailům luceren je bohužel nedostatek; polygonální půdorys vykazuje např. vnitřní část torza znojenské lucerny (septagon; *Konečný 2005*, 32) či vnitřek nedatované lucerny v Kostelci u Křížků (sexagon; *Guth 1925*, 130). Jednoduchá okénka by bylo možno předpokládat u některých luceren malého průměru u rotund 1. poloviny 12. století (Kostelec u Křížků, Karlík), nedochovala se však patrně v autentické podobě.

23, ani v roce 1972. Víme-li, jak nedostatečně byl Friedlův výzkum prováděn a dokumentován, přikláněli bychom se spíše k logičtějším závěru A. Hejny. Ve výšce 10 – 40 cm nad maltovou krou spočívaly zbytky druhé podlahové úrovně, opatřené reznými, nezdobenými dlaždicemi čtvercového formátu. Oba autoři spojují tuto podlahu s raně novověkou rekonstrukcí kaple. Povrch této podlahy byl podle Friedla překryt vrstvou se zlomky skla a omítky, nad níž následovala třetí podlahu, doložená však pouze horizontem dlaždicových zlomků, promíšených se zlomky prežzů, spálených trámů a s hřebíky (Friedl 1971-75). Ojedinelé zbytky této subrecentní dlaždicové podlahy Hejna pozoroval při severovýchodní stěně lodi (*Hejna 1976*, 54). V apsidě vystupovalo skalní podloží nejvýše, až k základové spáře novověké oltářní menzy a podlahy zde podle všeho nebyly zachyceny vůbec.

Pomineme-li četné nálezy přemístěných antropologických pozůstatků, pak se nálezové zprávy zmiňují pouze o dvou hrobových jamách v interiéru. První byla umístěna v ose kostela (obr. 2: b, plošné rozměry jen 129 x 40 cm) a hrobová výplň byla Friedlem zachycena v torzálním stavu, druhá jáma ležela jižně od ní při obvodu lodi, byla překryta třemi pískovcovými plotnami a snad i vyzděna; k dokumentaci hrobu však nedošlo, neboť objekt byl odkryt dělníky ve Friedlově nepřítomnosti. Tento hrob měl být údajně respektován raně novověkou dlaždicovou podlahou; oba objekty ovšem s největší pravděpodobností porušovaly zmíněnou starší maltovou kru (cf. *Hejna 1976*, obr. 9) a měly by tedy rámcově pocházet z mladšího středověku či raného novověku. U jihovýchodní stěny lodi byl nalezena z cihel zděná, orientovaná schránka o vnitřních rozměrech 80 x 35 x 25 cm, zapuštěná do skály (*Hejna 1976*, 54). Před kněžištěm odkryl A. Friedl základ zídky sférického, nepravidelně zalomeného půdorysu, který spočíval na raně novověké podlaze, ale časově korespondoval údajně s podlahou nejmladší (obr. 2: b). V interiéru kostela nejsou zmiňovány indicie zástavby, která by předcházela vzniku rotundy, lze ovšem oprávněně pochybovat, zda by takové stopy byly při způsobu vedení obou výzkumů rozeznány.

Po obvodu svatyně byly opakovaně zjištěny doklady nepřilíš intenzivního pohřbívání.¹⁸ Hroby se nacházely v jedné, popřípadě dvou úrovních, jen výjimečně (ve dvou případech) v superpozici, žádný dokumentovaný hrob nebyl porušen základem rotundy. Několik hrobů bylo prokazatelně mladohradištních, rámcově ze 12. století (*Hejna 1976*, 58), zřejmě většina nedatovaných pohřbů pochází až z novověku. Plošný rozsah hřbitova nebyl stanoven, hroby se však zatím neobjevily na ploše západně od rotundy. V této části se naopak našlo několik těžko klasifikovatelných stavebních reliktnů: na Štikově zaměření Friedlova výzkumu (*Friedl 1976*, obr. 2) jsou zakresleny přízdívky trojúhelného půdorysu k základu západního obvodu lodi (Friedl se o nich nezmiňuje). V úseku mezi nimi odkryl A. Hejna volně umístěnou kamennou podezdívku lichoběžného půdorysu, kterou ztotožnil se základem vnější kazatelny nebo vstupu na kruchtu (žádný vstupní otvor však v přilehlém úseku pláště rotundy doložen není), uváděné zařazení objektu do novověku nelze z dokumentace nezávisle odvodit (*Hejna 1976*, 51, obr. 4, 5, 17).

Pokusme se ještě jednou o souhrnnou retrospektivu konkrétních argumentů pro předrománské datování rotundy (tab. 1), bez ohledu na obecná vývojová schémata, do nichž byla stavba - jak jsme viděli - postupně zařazována, a porovnejme tyto argumenty s výpovědí stavby samotné a některých analogií. Argumentů bylo na první pohled vysloveno velmi málo a jsou vesměs velmi vágní (jednoduchost a nezdobenost stavby, její „otónský charakter“, „struktura zdíva“, „celkový ráz okna“, „proporce vítězného oblouku“). I u těch nejpodrobnějších pojednání se projevuje nedostatečná obeznamenost se stavbou a jejími změnami v průběhu 20. století. Nechybějí ani datovací kritéria mylná nebo vykonstruovaná (podkovovitá apside, profilace neexistující

¹⁸ Kromě již zmíněných odkrytů Horákových, Friedlových a Hejnových nalezl ještě u rotundy dva hroby v superpozici J. Salák v roce 1934 (zápis V. Čtrnácta v archivu odd. pravěku ZČM v Plzni).

římsky na apsidě či dokonce lodi). Zcela nesprávným směrem zavedl badatelské povědomí jeden odstavec mylných domněnek A. Friedla, vydávaných za předběžné výsledky archeologického výzkumu (Friedl 1923). Vykopávky ve 20. letech nebyly prováděny na požadované úrovni; archeologie středověku i stratigrafická metoda odkryvu však byly v této době obecně ještě hubbou budoucnosti a výzkum by nemohl ani při nejlepší snaze poskytnout nezávislé informace. Základní myšlenkový stereotyp, který se v literatuře ustálil, spojil první zmínku o existenci přemyslovského hradu v Plzni z r. 976 s existencí rotundy, neboť jiný kostel v areálu hradu v tomto období literatura nepředpokládala a podoba rotundy archaickému zařazení zdánlivě neodporovala. Viděli jsme, že stavba není či nebyla zcela prosta chronologicky citlivějších detailů, jejich výpověď však byla opomíjena nebo obcházena. Patří mezi ně např. kvádríkové zdvo s vodorovným a svislým podrezáváním spár na vnějším i vnitřním líci,¹⁹ použití vyloženého lešení,²⁰ uplatnění kamenné krytiny na rubu konchy a zejména archeologický závěr, že nejstarší doložená podlaha v interiéru byla opatřena románskými reliéfními dlaždicemi tzv. vyšehradského typu.²¹ I sporadické artefakty z výzkumu pohřebiště kolem rotundy (zejména esovitá záušnice velkého průměru) jsou dobře zařaditelné do sklonku mladší doby hradištní. Plzeňská rotunda se svými proporcemi i prostorovou dispozicí (válcová loď s kupolí a lucernou a apside o přesně polovičním průměru sklenutá konchou), radikální jednoduchostí forem i stavebně – konstrukčními detaily nijak nevyčnívá z široké skupiny českomoravských rotund konce 11. až 1. poloviny 12. století, mezi nimiž přední místo zaujímá rotunda ve Znojmě, nově datovaná do doby kolem r. 1080 (Konečný 2005, 58-64). Od žádného dalšího výzkumu rotundy sv. Petra už zřejmě nelze očekávat získání spolehlivých datovacích opor, přesto lze i na základě stávajících dat zpochybnit převládající nekritické zařazení kostela do 3. čtvrtiny 10. století a zdůraznit indicie, které ve vzácné shodě situují plzeňskou stavbu do doby plně románské.

Novověká přestavba kostela, vyvolaná snad vážnými statickými problémy stavby na nestabilním fylitovém podloží, byla doposud datována do rozmezí let 1560-1600 (např. Lancinger – Libal 1972, 23; Beran 1947, pozn.1), objevily se i hypotézy o dvou etapách přestavby – renesanční a raně barokní. Hlavní důraz byl vždy kladen na chronologickou informaci raně renesančního bosovaného portálu, jehož některé detaily ale vyvolávají pochybnosti, zda nebyl na současné místo osazen druhotně.²² Mnohem větší význam je nutno přisoudit raně baroknímu vzhledu oken, celkové formě kostela a historickému kontextu jeho obnovy. Válcová forma dosahovala značné obliby u poutních a memoriálních kaplí potridentského, u nás však spíše až

¹⁹ Ryté kvádrování jako technicko-dekorativní prvek je v Čechách obvyklý na vrcholně a pozdně románských stavbách od 2. čtvrtiny 12. století (např. Hošek – Muk 1989, 12), v důsledné podobě však byl aplikován už na znojemské rotundě sv. Kateřiny. Kvádríkovým zdídem se všechny rotundy (s výjimkou budečské a starší fáze jižní apsidy rotundy svatovítské) odlišují od staveb z doby před rokem 1000, které byly budovány z lomového zdiva a plně omítány (srov. Frolík a kol. 2000, 281).

²⁰ Aplikace tzv. vyloženého lešení se v Německu odráží v ikonografických pramenech od 1. poloviny 12. století (Binding 1993, 427-429).

²¹ Datování dlaždic vyšehradského typu se ustálilo do 2. čtvrtiny 12. století (Merhautová 1988, 46), skupina si však zaslouží revizi vzhledem k řadě nových nálezů. Nejstarší, předrománská úroveň podlahy z trojúhelných nezdobených dlaždic (např. Nechvátal 1977, obr. 3) byla v rotundě sv. Petra rekonstruována v rozporu s nálezovou situací i podobou dlaždic samotných, a byla datována na základě analogické dlažby z pražského knížecího paláce do 10. – 11. století. Toto čásné datování pražské analogie bylo navíc mezitím antikvováno (Boháčová 1998, 16, obr. 9).

²² Stojky nejsou osazeny na práh zcela symetricky, ve stojkách i v prahu (nikoli v nadpraží) jsou omítkou zakrývané stopy po zádlabech pro mříže – původně okenní ostění?

autor	datace	konkrétní argumenty
Vocel 1857	románská	
Grueber 1871	nelze určit	
Neuwirth 1888	12. století	kruhová okna v lodi shodná s milevskými
Mádl 1889	románská	
Lehner 1890; 1903	10. století	jednoduchost, nezdobenost stavby
Podlaha 1908	10. století	
Guth 1925	zřejmě 10. stol.	976 musel být v Plzni kostel - zřejmě totožný s rotundou; neklenutá loď s původně neklenutou apsidou; podobnost s rotundou sv. Víta v Praze
Birnbaum 1927	10. století	poloha na předhradí (jako P. Marie na Pražském hradě); neklenutá loď i apsida; nečleněný, hranou tvořený triumf. oblouk
Birnbaum 1931	1. polovina 11. století	
Mencl 1959; 1961	krátce po 973	
Kalista 1970	cyrilometodějská	patrocinium
Sláma 1971	2. polovina 10. stol.	
Merhautová 1971	3. čtvrtina 10. stol.	profilace římsy lodi (sic!); zprávy o existenci hradu v 10. stol., proporce vítězného oblouku
Lancinger – Líbal 1972	10. století	podkovovitá apsida; nízké otloukané kvádříky; „celkový ráz“ okna apsidy; absence trnože; hladkostěnnost; absence římsy v apsidě pod konchou
Turek 1975	10. století	styk apsidy a lodi „bez vítězného oblouku“ (!!)
Friedl 1976	2. polovina 10. stol.	neklenutá loď přecházející do apsidy prostou hranou; řádkové kvádříkové zdívo s podřezáváním spár
Hejna 1976	neuvádí	
Nechvátal 1977	10. stol.	starší podlaha předcházející podlaze s románskými reliéfními dlaždicemi
Bachmann 1977	kolem 970/980	podkovovitá apsida
Mencl – Benešová – Soukupová 1978	10. století, po 973	jednoduchost, písemná zmínka o knížecím hradu v 10. století
Merhautová – Třeštík 1984	3. čtvrtina 10. stol.?	patrocinium, umístění uvnitř hradu, podobně jako na Budči
Untermann 1989	snad 10. století	
Benešová – Chotěbor – Durdík – Dragoun 2001	kolem r. 1000	maximální jednoduchost stavby a struktura řádkového zdíva
Šolle 2002	3. čtvrtina 10. století	kruhová loď s mírně podkovovitou apsidou, řádkové zdívo, předpokládaný plochý strop
Konečný 2005	průběh 11. stol., poslední třetina?	nálezy dlaždic vyšehradského typu, shoda s českomoravskými románskými rotundami, poloha v rámci hradeckého ústředí

pobělohorského protireformačního období.²³ Není jisté náhodou, že právě během druhé až čtvrté čtvrtiny 17. století vznikla v Česku celá skupina prostých válcových kaplí, z nichž některé zjevně evokují rotundy (namátkou Fulnek 1632, Petrohrad 1651, Luisino údolí – Kunštátská kaple v Orlických horách 1671, Měděnec 1674, Ovčí vrch u Krasíkova 1681 atd.), ale došlo také k obnově řady románských rotund. Zdá se být proto více než pravděpodobné dát rekonstrukci kaple sv. Petra do příčinné a časové souvislosti s vydáním zmíněné odpustkové listiny v roce 1645.

K otázce funkce rotundy je třeba připojit několik poznámek, aniž by bylo možné tuto obecnou otázku na plzeňském příkladu vyřešit. Rotunda byla postavena až v pokročilé fázi vývoje hradskeho centra na jižní hraně západního předhradí, na místě pohledově velmi exponovaném, nicméně komunikačně spíše podřadném. Předhradí, jak předpokládáme, nebylo přístupné přímou cestou po opyši od západu jako dnes, hlavní cesta do hradu směřovala od východu, přes šjvové opevnění a akropoli jako odbočka z tranzitní cesty vedoucí po severním úpatí ostrožny. Přímé propojení cestou mezi západním předhradím a opevněným jižním suburbium jistě existovalo, doloženo však není a jeho význam byl zřejmě druhořadý. Rotunda tak byla umístěna spíše na konci hlavní komunikační větve, procházející hradem od východu k západu. Spekulace o její úloze v rámci velkofarnostní správy by měly – kromě tohoto detailu – vzít v úvahu také pozdní vznik objektu (staršího předchůdce, jak bylo řečeno výše, nemůžeme potvrdit ani vyloučit),²⁴ absenci dokladů raně středověkého pohřbívání *ad sanctos* a málo intenzivní pohřbívání kolem kostela. Těžko lze v tuto chvíli polemizovat s i hypotézou o soukromém (vlastnickém) charakteru kostela. Existence připojeného dvorce, samostatného opevnění okrsku s rotundou či emporou v lodi kostela jsou sice mylnými nebo nepodloženými domněnkami, ale situace na ploše západně od rotundy by, s ohledem na dosavadní absenci hrobů a přítomnost neurčitě datovaných konstrukcí, archeologickou revizi jednoznačně vyžadovala. Určité podněty pro další zkoumání významu a účelu svatyně v rámci hradskeho centra lze očekávat od dokončení revize nálezů z vykopávek A. Friedla v prostoru západního předhradí. Rekonstrukce stratigrafické situace zde odhalila výrazný předěl v průběhu raně středověkého osídlení, následovaný změnou kvality a struktury osídlení. Datování tohoto hiátu a jeho časový vztah k výstavbě rotundy zatím neznáme.

Rotunda sv. Petra ve Starém Plzenci, podobně jako jiné badatelsky frekventované objekty a otázky, umožňuje kromě své „objektivní“ faktografické výpovědi také pohled na vývoj a peripetie vědecké epistemologie. Zde je možné rozlišit několik rovin. V metodologické rovině je plzeňská rotunda odstrašujícím příkladem zhoubnosti partikulárních přístupů při poznávání a obnově historických staveb, kdy se dílčí výsledky jedné výzkumné akce nepromítají do kladení otázek akce jiné, probíhající souběžně či následně. Roztříštěné poznatky se mjejí a nemohou být zohledněny při obnově památky, která postupuje svévolně na základě chybných premis. V rovině interpretační jsme byli svědky umělého vytvoření předrománské stavby, předurčené ke klíčovému postavení v teorii o výhradním, později alespoň zásadním významu rotund pro počátky křesťanské architektury v Čechách. Lehnerem definovaná skupina staveb, které bylo

²³ Kruhový půdorys kostelů doporučený katolickými autoritami (např. kardinálem Karlem Boromejským) nebyl v české renesanci vlastně použit vůbec (*Krčálová 1976, 25*), o programové souvislosti mezi barokními svatyněmi kruhového půdorysu a protireformačním stavitelstvím se zmiňuje např. *Nevímová 2001, 6n*.

²⁴ Rotunda nevznikla v době rozvoje velkofarnostní soustavy, ale spíše již v době úpadku knížecích hradskeho kostelů v Čechách a zápasu pražských biskupů o novou formu nezávislé církevní organizace (*Nový 1972, 78-81*). Plzeňský arcijáhen Herold, zmiňovaný již roku 1131 (*FRB II, 213*), je ostatně jednou z prvních osob s touto funkcí v rámci Čech.

možno pokládat za zjednodušenou aplikaci vzoru svatovítské rotundy na Pražském hradě, se dalším kritickým studiem postupně zmenšovala a bylo nutno nalézt alespoň několik nezpochybnitelných opor – jednoduchá, nedostatečně poznaná rotunda ve Starém Plzenci se oporou této skupiny stala. Apriorní charakter až účelovost této hypotézy je zřejmá z řady prací, snad nejlépe ze srovnání dvou téměř současně publikovaných studií Václava Mencla. V první z nich autor otevřeně označil datování rotundy do 10. století za „věc víry“ (*Mencl 1959*, 341), zatímco jím zdůrazňované datovací argumenty (předpokládané opatření kupole lucernou, podřezávání spár) paradoxně samy posouvaly objekt mezi výrazně mladší stavby. Ve druhé studii, která byla zaměřena populárněji a regionálněji (*Mencl 1961*, 11), se o „nejstarším známém příkladu české rotundy, charakterizující hrady boleslavské říše krátce po založení pražského biskupství“ nepřipouští žádných pochybností. Možnost spojit jednoduchou svatyni s rokem 976, s počátky české státnosti a s nejstarším raně středověkým osídlením v západních Čechách byla zkrátka neodolatelně lákavá, o to více, že této možnosti využila od konce 19. století souvislá řada autorit českého dějepisu umění.

Prameny a literatura

Bachmann, E. Hrsg. 1977: Romanik in Böhmen. Geschichte, Architektur, Malerei, Plastik und Kunstgewerbe. München.

Benešová, K. – Chotěbor, P. – Durdík, T. – Dragoun, Z. 2001: Architektura románská. Deset století architektury. Praha.

Beran, J. 1947: Staroplzeňské kostely. Po stopách zaniklých kostelů ve Staré Plzni, nynějším Starém Plzenci. Praha.

Binding, G. 1993: Baubetrieb im Mittelalter. Darmstadt.

Birnbaum, V. 1927: K otázce našich rotund, Památky archeologické 35, 167–185.

Birnbaum, V. 1931: Architektura, In: Wirth, Z. red.: Dějepis výtvarného umění v Čechách I, Středověk, Praha, 21–43.

Boháčová, I. 1998: K problematice dispozice a komunikačního systému Pražského hradu v raném středověku, Archaeologia historica 23, 9–19.

Doubová, M. 1976: Archeologické výzkumy a nálezy na území Starého Plzně, o. Plzeň - jih, Tisíc let Staré Plzně – Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie, 19–28.

Friedl, A. 1921: Archeologické bádání na Hůrce u Plzně a u klášterního kostela v Plasech, Památky archeologické 32, 262–268.

Friedl, A. s. a.: Zpráva o postupu archeologických výzkumů a restauračních prací za druhou sezonu 1921 (...) na Hůrce v Plzenci a za městem u sv. Blažeje, rkp. uložen v ZČM Plzeň a v SOKA Blovice.

Friedl, A. 1923: Zpráva o postupu a výsledku archeologických výzkumů a restauračních prací na Hůrce v Plzenci roku 1922, Památky archeologické 33, 371.

Friedl, A. 1925: Zprávy o archeologických výzkumech v Plzenci na Hůrce v létě 1925, Památky archeologické 34, 581.

Friedl, A. 1971–1975: Výzkumy A. Friedla ve St. Plzenci, kartón korespondence, opisů zpráv, skic a přepsaného terénního deníku, soupisy nálezů z výzkumu, antropologický a osteologický posudek, uložen v odd. pravěku Západočeského muzea v Plzni, bez evid. č.

Friedl, A. 1976: Tisíc let Staré Plzně promlouvá k dnešku, Tisíc let Staré Plzně – Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie, 29–47.

Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A. 2000: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů. Praha.

Grueber, B. 1871: Die Kunst des Mittelalters in Böhmen nach den bestehenden Denkmälern geschildert, Mitteilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale 16, Wien, 40–47, 77–91, 109–128, 180–193.

- Guth, K. 1925: České rotundy, Památky archeologické 34, 113–188.
- Hejlová, D. – Nechvátal, B. 1970: Raně středověké dlaždice v Čechách, Památky archeologické 61, 100–183, 395–471.
- Hejna, A. 1976: Výzkum na hradišti Stará Plzeň v roce 1972, Tisíc let Staré Plzně – Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie, 49–60.
- Horák, B. 1908: Hradiště Plzenecké, Památky archeologické 22, 437–448.
- Horák, B. 1909: Hradiště Plzenecké, Památky archeologické 23, 161–166.
- Hošek, J. – Muk, J. 1989: Omítky historických staveb. Praha.
- Kalista, Z. 1970: Plzeňsko na úsvitě českých dějin, Minulostí západočeského kraje 7, 299–320.
- Kodera, P. – Nováček, K. – Široký, R. 2002: Starý Plzenec – kostely sv. Vavřince a sv. Kříže na Hůrce, rkp. zprávy uloženy v ZIP o. p. s. Plzeň.
- Konečný, L. J. 2005: Románská rotunda ve Znojmě. Ikonologie maleb a architektury. Brno.
- Krčálová, J. 1976: Centrální stavby české renesance. Praha.
- Lancinger, L. – Líba, D. 1972: Starý Plzenec – rotunda sv. Petra. Stavebně historický průzkum. Rkp. SÚRPMO Praha, kopie uložena v archivu Národního památkového ústavu, ÚOP v Plzni.
- Lehner, F. J. 1890: Románské exkurse (29–32), Okrouhlé kostely v Čechách, 5 – Kostelík sv. Petra v Plzenci, Method 16, č. 1, 2–3.
- Lehner, F. J. 1903: Dějiny umění národa českého I. Doba románská I/I. Praha
- Mádl, K. B. 1889: Okrouhlé kostelíky v Čechách, Památky archeologické 14, 428–438, 483–494, 619–626.
- Mencl, V. 1959: Architektura předrománských Čech, Umění 7, 331–353.
- Mencl, V. 1961: Plzeň. Sedm kapitol z její výtvarné minulosti. Plzeň.
- Mencl, V. – Benešová, K. – Soukupová, H. 1978: Předrománská a románská architektura v západních Čechách. Plzeň.
- Merhautová – Livorová, A. 1970: Einfache mitteleuropäische Rundkirchen (Ihr Ursprung, Zweck und ihre Bedeutung), Rozpravy ČSAV, řada společenských věd., roč. 80, č. 7. Praha.
- Merhautová, A. 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Merhautová, A. 1988: Skromné umění. Praha.
- Merhautová, A. – Třeštíková, D. 1984: Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha.
- Nechvátal, B. 1977: Raně středověká dlažba v rotundě sv. Petra ve Starém Plzenci, Památky a příroda 9, 546–550.
- Nechvátal, B. 1984: Nálezy středověkých dlaždic v západních Čechách, Archaeologia historica 9, 247–261.
- Neuwirth, J. 1888: Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen. Prag.
- Nevímová, P. 2001: Barokní kostel – chrám Boží, nebo sbírka uměleckých předmětů?, Souvislosti 12/1, 6–15.
- Nový, R. 1972: Přemyslovský stát 11. a 12. století. Praha.
- Podlaha, A. 1908: Posvátná místa království českého, II. díl – arcidiecéze Pražská, vikariát Berounský, Bystřický a Plzeňský. Praha.
- Radová-Štiková, M. 1979: České románské stavitelství v 11. až 13. století, Dějiny vědy a techniky 12, 193–208.
- Richter, V. 1936: O účelu československých rotund, Český časopis historický 42, 237–285, 453–483.
- Sláma, J. 1971: K počátkům slovanského osídlení západních Čech, Archeologické rozhledy 23, 725–741.
- Široký, R. – Nováček, K. – Kaiser, L. 2004: Zapomenutá Plzeň, Počátky města pod přemyslovským hradem, Archeologické rozhledy 56, 798–827.
- Šolle, M. 2002: Pilznensis provincia (Příspěvek k otázce založení města Plzně), Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie 16, 164–166.
- Turek, R. 1975: Význam Starého Plzence v časném středověku, Minulostí Západočeského kraje 12, 153–171.
- Turek, R. 1976: Staroplzenecko v časném středověku, in: Kolektiv: Tisíc let Starého Plzence, bývalé Staré Plzně, Plzeň, 24–28.

Untermann, M. 1989: Der Zentralbau im Mittelalter. Form – Funktion – Verbreitung. Darmstadt.
 Vocel, J. E. 1857: Kostely románského slohu v Čechách, Památky archaeologické 2, 118–124.

Studie vznikla v rámci výzkumného projektu Katedry archeologie FF ZČU v Plzni, MSM 4977751314.

Karel Nováček, Katedra archeologie, Filozofická fakulta,
 Západočeská univerzita v Plzni, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň, knovacek@kar.zcu.cz.

ANCIENT AND EVEN MORE ANCIENT: THE CREATION OF HISTORICAL SIGNIFICANCE OF THE ST. PETER'S ROTUNDA CHURCH AT STARÝ PLZENEC DURING THE 20TH CENTURY

Karel Nováček

SUMMARY

This paper is focussing on one of the most famous historical buildings of West Bohemia, the St. Peter's Rotunda Church, which is situated within the area of Přemyslid governing castle of Plzeň (today Starý Plzenec). Since the beginning of 20th Century the church was from the point of view of historians of art and archaeologists considered, practically without an exception, to be a unique Pre-Romanesque building of the second half of 10th Century. The aim of this study is to gather and analyse all of the direct or indirect information about the building. The data were collected during reconstructions (in 1921-1923, 1976-1979), and three phases of archaeological excavations (1906, 1920-1923 and 1972) and author's own survey in 2005-2006. Based on this data I intended to re-examine generally prevailing interpretation on the chronology and significance of this sacral building. At the same time was critically observed the development of knowledge on the feature during the 20th Century and its incorporation into the theories on the beginning of the Early Medieval architecture in Bohemia.

The church was located on the suburbium of the west Bohemian governing castle, first mentioned in 1266 in the scroll of Přemysl Otakar the IInd, where it is mentioned as depending on the central sanctuary of St. Laurence. Much later it is mentioned during the 17th and 18th Century, in 1645 as priory church, and since 1770s consistently as chapel or affiliated church. In 1785 was de-churched and at the beginning of the 20th Century became the communal property of Starý Plzenec, which initiated the 1920 archaeological excavation and reconstruction. Excavation conducted by A. Friedel was unfortunately poorly recorded and its results may currently be hardly verified.

The church is not chronologically homogeneous feature. Its apse and adjacent eastern part of the nave are remains of Romanesque building. The western two parts of the nave including the entrance portal are the Early Modern Era extension, which is of early Baroque date (before 1645). The Romanesque part was built of slim quartzite blocks with neat alignment and vertical, as well as, horizontal cutting of fissures. The look of the only authentic (eastern) window was altered during the 1976-1979 reconstruction. This paper offers arguments for hypothesis of the Romanesque origin of the apse conch and about the original existence of the cupola with a lantern covering the nave. Remains of such lantern could be yet unrecognized

Romanesque hewn window piece used secondarily in the Modern Era entrance to the rotunda (Fig. 7, 8).

The review of arguments for dating of the origin of the Starý Plzeňec rotunda clearly shows that the earlier classifications of the building were based on a priori imaginations, unverified facts and mistaken thoughts of A. Friedl. The intention to present the Starý Plzeňec rotunda as one of the earliest buildings in Bohemia, which was founded already in 976 AD together with first evidence of the old Plzeň castle, is clearly visible in the work published up to now. Even the most detailed studies obvious the lack of familiarity with the building and its changes throughout the 20th Century. The building was never lacking chronologically diagnostic details, their evidence was, however, neglected or purposefully avoided. Its proportions and spatial disposition (cylindric nave, cupola with a lantern and apse of exactly half ground plan with a conch), its radical simplicity of forms, as well as, construction details put the Starý Plzeňec rotunda in the line with a wide range of Bohemian and Moravian rotundas of the end of 11th and beginning of the 1st half of the 12th Century. The dominating church amongst these rotundas is the one in Znojmo, which has been recently re-dated to the time about 1080 AD. The crucial importance has the observation that the earliest floor found in the interior of the nave was made of the Romanesque relief tails of so-called Vyšehrad type, which are currently dated to the 2nd quarter of 12th Century. It is unlikely that any other future excavation of the St. Peter's rotunda could bring some more dating evidence, however, using the currently available data it is possible to disprove the prevailing non-critique date of the foundation of the church to the 3rd quarter of the 10th Century. It is important to emphasize the evidence that pushes the Plzeňec rotunda further to the fully Romanesque period.

Such conclusion is necessarily shaping also the interpretation of the function of St. Peter's rotunda. In contradiction to the assumption of its part in the duke's Church administration (so-called Grand Parish organisation) is the fact that at the time of the foundation of the rotunda was such system beyond the peak of its existence, the church itself was also in the location that was hard to access from the central part of the castle and the funerary activity in its surroundings was fairly low. Even the hypothesis suggesting that the rotunda was a private church is impossible to be proved.

From the methodological point of view is the history of 20th Century research on the St. Peter's rotunda example of particularly approaches towards the research and reconstruction of historical buildings. Insufficient coordination of research activities that are impossible to be employed in the reconstruction of the monument, which was up to now conducted wilfully based on wrong assumptions.

(English by J. Turek)

